

ULUSLARARASI HUKUKTA GÖÇMEN ÇOCUKLARIN AİLE BİRLEŞİMİ HAKKI

Ertuğrul YAZAR¹

Öz

Aile, göç ve çocuğun üstün yararı çerçevesinde incelenen bu çalışma, göçmen çocukların aile birleşimi hakkını konu edinmektedir. Çalışma; yaşları, ihtiyaçları, gelişimi ve kırılganlıkları nedeniyle ebeveyn desteğine ihtiyaç duyan göçmen çocukların aile birleşimi hakkını düzenleyen yasal çerçeveyi ve uygulama alanını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede uluslararası hukuk metinleri, çocuk göçüne yönelik güncel istatistiki veriler, insan hakları komitelerinin geliştirdiği yorumlar ve yargı içtihatları nitel araştırma yöntemiyle analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, “Devletlerin düzensiz göçü yönetme yetkisi ile “çocuğun üstün yararı” ilkesi çerçevesinde göçmen çocukların aile birleşimi hakkı nasıl dengelenmelidir?” sorusu üzerine kuruludur. Çalışmada, aile birleşiminin temel bir “insan hakkı” olmaktan ziyade “ahlaki bir yükümlülük” ve bir “ilke” olarak düzenlendiği ortaya konmuştur. Çalışma, çocuğun üstün yararı ilkesi kapsamında uluslararası insan hakları sözleşmelerine taraf devletlerin, çocuğun ailesiyle bir arada olması için olumlu, insani ve ivedi bir tutumla hareket etmeleri ve egemen haklarına dayalı takdir yetkilerinin kısıtlanması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu çerçevede devletlerin yasama, yürütme ve yargı erklerinin göçmen çocukların aile birleşimi konusunda esasa ilişkin yükümlülük açısından “ilgili çocukların koşulları, yaşları, ilgili ülke veya ülkelerdeki durumları ve ebeveynlerine ne ölçüde bağımlı oldukları” ve usule ilişkin yükümlülük açısından “esneklik, hızluluk ve etkililik” unsurlarını içerecek şekilde alacakları kararların merkezine “çocuğun çıkarlarını” koyması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası insan hakları hukuku, göç hukuku, göçmen çocuklar, aile birleşimi hakkı, çocuğun üstün yararı.

¹ Dr., İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, E-posta: yazarertugrul@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2508-1201

YAZAR, E.(2025). Uluslararası Hukukta Göçmen Çocukların Aile Birleşimi Hakkı. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 25(Aile Özel Sayısı Cilt-2), 613-647. DOI:10.21560/spcd.vi. 1634425

THE RIGHT OF MIGRANT CHILDREN TO FAMILY REUNIFICATION IN INTERNATIONAL LAW

Abstract

This study, which addressed family, migration, and children's best interests, is about the right to family reunification of migrant children. The study aims to examine the legal framework and field of application regulating the right to family reunification of migrant children who need parental support due to their age, needs, development, and vulnerabilities. Utilizing qualitative research methods, the study analyzes international legal instruments, statistical data on child migration, interpretative developed by human rights committees and relevant judicial precedents. The study sets up the question: *"How states' sovereign authority to control irregular migration should be balanced against migrant children's right to family reunification per the best interests of the child?"* The study revealed family reunification has been regulated as a *"moral obligation"* and a *"principle"* rather than a fundamental human right. The study emphasizes that, under international human rights law, states must adopt a positive, humane, and expeditious approach to family reunification, thereby limiting their discretionary powers. It concludes that legislative, executive, and judicial authorities must prioritize the *"child's best interests"* by considering individual circumstances such as *"age, degree of dependency, and living conditions"* and ensuring procedural standards of *"flexibility, promptness, and effectiveness"*.

Key Words: *International human rights law, immigration law, immigrant children, right to family reunification, best interests of the child.*

GİRİŞ

Hareket halindeki çocuklar; refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar, vatansız çocuklar, ülke içinde veya dışında zorla yerinden edilen çocuklar, belgesiz göçmen çocuklar gibi alt konu başlıklarında ele alınan ve insan hakları hukuku çerçevesinde devletler ile bölgesel ve küresel aktörlerin “koruma sorumluluğu” çerçevesinde değerlendirilen küresel bir sorundur (Hynes, 2024, s. 227-231). Yayımladığı raporunda Bhabba (2016, s. 6-7) hareket halindeki çocukları koruma başarısızlığını belgeleyerek özellikle geçiş sırasındaki korumanın dünya çapında ne kadar eksik olduğuna işaret etmektedir. Çalışmasında çocuk koruma sistemlerini izleyen Dottridge ise (2012, s. 11), tüm çocukları zarar, istismar ve sömürüden korumak üzere tasarlanmış çocuk koruma sistemleri oluşturmak için daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Komiseri Filippo Grandi’nin ifade ettiği üzere zorunlu yerinden edilme, küresel ölçekte kısa vadeli veya geçici bir fenomen olmaktan çıkarak yaygınlaşmış ve ivedi bir şekilde yüzleşilmesi gereken bir gerçekliğe dönüşmüştür (BMMYK, 2019). Dolayısıyla göçmen çocukların insan haklarının korunması, Haas, Castles ve Miller’in (2022, s. 17) “Göçler Çağı” olarak nitelediği günümüzde bilhassa önem arz etmektedir.

BMMYK raporu uyarınca çocukların 3 temel niteliği; hastalıklara, yetersiz beslenmeye ve fiziksel yaralanmaya karşı “savunmasız” olmaları, psikolojik ve sosyal refahları için yetişkinlerin desteğine ihtiyaç duyması bağlamında “bağımlı” olmaları ve “gelişme”ye devam etmeleridir. Çocukların bu kırılganlıklarına göç olgusu eklendiğinde konu derinleşmektedir. Göçmen çocuklar, ortalama bir çocuğa göre güvenlikleri ve refahları açısından çok daha büyük tehlikelerle karşı karşıya olup genellikle ailelerinden ayrılma, ihmal, şiddet, istismar, psikolojik rahatsızlıklar, izolasyon, ayrımcılık, insan ticareti, ekonomik sömürü gibi ihlallere karşı çok daha savunmasızdır. Göçmen çocukları bilhassa, aile ve toplum yapılarının bozulması, eşlik eden şiddet, hastalık ve yetersiz beslenme ile ailelerin ve yakın çevrelerinden ayrılmak fiziksel ve psikolojik olarak derinden etkilemektedir (BMMYK, 1994).

Her ne kadar göçmenler ve göçmen çocuklar birer istatistiki veri olmasa da bu konuda çalışmanın önemini destekleyici bir unsur olarak sayısal verilere yer vermek önem arz etmektedir (Yazar, 2022, s. 316). Küresel Eğilimler Raporuna göre, 2023 yılı sonu verileri kapsamında çocuklar, dünya nüfusunun % 30'unu oluştururken, zorla yerinden edilen tüm insanların ise % 40'ını oluşturmaktadır (BMMYK, 2023). Dünya Göç Raporu'na göre dünya çapında 28 milyon uluslararası göçmen çocuk bulunmaktadır. 2022 yılı verileri kapsamında ise refakatsiz ve ailesinden ayrılmış çocukların bireysel sığınma başvurusu bir önceki yıla göre % 89 oranında artarak 51.700'e yükseldiği tahmin edilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration-IOM, 2024, s. 4, 42). Bu veriler, çağdaş bir olgu olan çocuk göçünün önemini ortaya koymakta ve konunun farklı boyutlarıyla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu konulardan biri de göçmen çocukların aile birleşimi hakkıdır.

BMMYK, aile birleşimine ilişkin belirli bir hakkın tanınmasının Devletlerin kendi topraklarındaki tüm bireylerin insan haklarını tanıma ve saygı gösterme görevi ile Devletlerin belirli sınırlar içinde göç yasalarını ve sınır kontrol politikalarını özgürce belirleme hakkı arasında bir tür “*belirsizlik*” içinde yer aldığını belirtmektedir (BMMYK, 2005, s. 1). Devletler, göçmen ağlarının aynı göç koridoru boyunca göçü kolaylaştırması veya kayıt dışı işçi istihdamı veya birincil veya ikincil aile birleşimi yoluyla başlangıç göçün daha fazla göçe yol açması şeklinde ifade edilen “zincirleme göç” veya “göç çarpanı” olgusunu bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Her ne kadar bu sebeple aile birleşimi, devletin yabancıların girişini kontrol etme konusundaki egemen gücü tarafından şekillendirilse de tamamen devletin egemenlik gücü tarafından tanımlanmayan bir haktır (Haas, Castles ve Miller, 2022, s. 434, 444).

Göçmen çocukların aile birleşimi konusu ise, hem insani hem de uluslararası insan hakları meselesidir. Devletler, vatandaşlarının yanı sıra ülkesinde barındırdığı göçmenlerin insan haklarını da korumakla yükümlüdür. Bu durum göçmenlerin aile birleşimi hakkını da içerecek şekilde göç politikalarının gelişmesine katkı sunmuştur (Elçin, 2016, s. 118). Dolayısıyla söz konusu belirsizlik aynı zamanda devletlerin insan haklarını korumak için girdiği uluslararası taahhütler ile bu haklara uyum arasındaki “kopukluğu” da içermektedir (Cholewinski, 2002, s. 271).

Bu çalışmanın konusu, göçmen çocukların aile birleşimi hakkıdır. Çalışma; aile, göç ve çocuk ekseninde ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı ise; yaşları, ihtiyaçları, gelişimi ve kırılganlıkları nedeniyle anne babasının desteğine ihtiyaç duyan göçmen çocukların aile birleşimi hakkının önemini savunmak ve göçmen çocukların aile birleşimini düzenleyen yasal çerçeveyi ve uygulama alanını analiz etmektir. Bu çerçevede alan yazım taramasının yanı sıra uluslararası hukuk metinleri, BM çerçevesinde kurulan komitelerin yorumları ve yargı içtihatları nitel araştırma yöntemiyle derlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temel sorusu şudur: “Devletlerin düzensiz göçü yönetme yetkisi ile göçmen çocukların aile birleşimi hakkı arasında nasıl bir denge kurulmalı ve bu dengenin sağlanmasında “çocuğun üstün yararı” ilkesi ne ölçüde belirleyici olmalıdır?” Ayrıca uluslararası insan hakları hukuku ve göç hukukunun göçmen çocukların insan haklarını korumak için ne gibi düzenlemelere sahip olduğu, söz konusu düzenlemelerin göçmen çocukların aile birleşimini uygulamada sağlamaya yeterli olup olmadığı, çocuğun üstün yararı ilkesinin devletlerin idari kararlarında veya mahkeme kararlarında dikkate alınıp alınmadığı, devletlerin yasama, yürütme ve yargı erklerinin göçmen çocukların aile birleşimi konusunda esasa ve usule ilişkin yükümlülüklerinin neler olduğu, göçmen çocukların aileleriyle birleşiminin önündeki zorlukların neler olduğu ve bunları aşmak için izlenebilecek muhtemel yolların neler olduğu sorularının yanıtları aranmaya çalışılmaktadır.

Çalışma, çeşitli kısıtlılıklara sahiptir. Öncelikle çalışma, göç hukukunu içerecek şekilde uluslararası hukuk ve Avrupa hukuku perspektifinden ele alınmaktadır. Buna ilaveten çalışmada, mültecilik bağlamında çocuklar ele alınmakta olup bu çocuk, refakatsiz, refakatli veya menşe ülkeleri dışında ailesinden ayrılmış bir göçmen çocuk olabilir. Son olarak, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, uluslararası hukukta çok sayıda alt başlığı bünyesinde barındıran ve yargı organlarının en geniş yorumladığı hakların başında geldiğinden çalışma, yalnızca aile birleşimi hakkıyla sınırlı tutulmuştur. Çalışmada ele alınan yargı kararları konusunda içtihat birliğinin olmadığı da hem ifade edilmeli hem de eleştirilere konu olacağı belirtilmelidir. Çalışmanın göçmen çocukların aile birleşimi hakkı kapsamındaki çalışmalara ve farkındalığın artmasına katkı sunması planlanmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve: Aile, Göçmen, Çocuk ve Aile Birleşimi Hakkı

Aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan en küçük örgütlenme biçimidir. Ayrıca, çocukların bakımı, yetiştirilmesi, gelecek kuşaklara kültürel kimliğin ve değerlerin kazandırılması, barındırdığı koruyucu, önleyici, destekleyici ve eğitici misyonu ile alternatifsiz ve vazgeçilmez bir kurumdur (Deniz, 2011, s. 3-8). Aile, insan toplumunun merkezi birimi olarak evrensel insan hakları kültürünü benimseyen modern toplumlar da dâhil tüm kültürlerde ve geleneklerde yer almaktadır (Jastram ve Newland, 2003, s. 566).

Aile, üzerinde mutabık kalınan bir kavram olmamakla birlikte Birleşmiş Milletler (BM) Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşmesi'nde "aile üyeleri" terimi, "göçmen işçilerle evli kişileri veya onlarla yürürlükteki yasaya göre evliliğe eşdeğer sonuçlar doğuran bir ilişki içinde olan kişileri ve ayrıca onların ilgili mevzuat veya ilgili Devletler arasındaki yürürlükteki ikili veya çok taraflı anlaşmalar tarafından aile üyesi olarak tanınan bakmakla yükümlü olunan çocukları ve diğer bakmakla yükümlü olunan kişileri" şeklinde kullanılmaktadır (BM, 1990, m. 4). Aile terimi, bazı açılardan bir devletten diğerine ve hatta bazen bir devletin içinde bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle uluslararası hukukta bir devletin "çekirdek" ve "genişletilmiş" olmak üzere çeşitli aile kavramlarını ve bunlara yönelik koruma derecesini "hukuki belirlilik ilkesi" gereğince açıklaması gerekmektedir (BM İnsan Hakları Komitesi, 1990, m. 2).

Sosyoloji, coğrafya, hukuk, demografi, istatistik ve diğer bilimlerin inceleme alanında yer alan göç ve göçmen kavramının tanımını yapmak zordur. Bununla birlikte göçmen, "maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri" şeklinde tanımlanmaktadır (IOM, 2013, s. 37). Çalışma kapsamında kısmen değinilen mülteci terimi ise, "uluslararası koruma statüsü almak için başvuruda bulunmuş ve başvurusu resmi makamlarca olumlu olarak karara bağlanmış göçmen bir kişiyi" ifade etmektedir (Yazar, 2022, s. 317).

Aile ve göçmen teriminin aksine "çocuk", üzerinde mutabık kalınan bir kavramdır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve uluslararası diğer hukuk metinleri uyarınca "henüz on sekiz yaşına ulaşmamış kişi" çocuktur (BM,

1989, m. 10). Çocuklardaki yaş kriteri, fiziksel ve zihinsel olgunlaşmamışlık nedeniyle belirleyici ve devredilemez olup çocuğa özel haklar ve ek koruma sağlanmaktadır. Aile, yaşları veya zihinsel özellikleri ve kırılganlıkları nedeniyle ebeveynlerinden, diğer aile üyelerinden veya ailenin tamamından özel bakıma ihtiyaç duyan göçmen çocuklar için özellikle önemlidir (Bilousov, 2003, s. 27).

Savaş, ekonomik kriz gibi nedenlerle göç ederken birbirinden ayrı düşmüş aile fertlerinin yeniden bir araya getirilmelerine yönelik çalışmalar “aile birleşimi” bağlamında ele alınmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplinde göç ve iltica ile mültecilerin serbest dolaşımı hususları, “ailelerin yeniden birleşmesi” konusundaki çözüme yönelik çalışmaların artmasını sağlamıştır (Bozdağ, 2014, s. 133).

BMMYK, aile birleşimini; *“aile üyelerinin düzenli olarak başka bir ülkede yaşayan ve çalışan diğer bir aile üyesine katılması durumu”* şeklinde tanımlamaktadır (BMMYK, 2005, s. 1). Söz konusu tanım göz önünde bulundurulduğunda, aile birleşimi hakkının ailenin korunması hakkı ve serbest dolaşım ilkesi üzerine inşa edildiği kabul edilmektedir (Özgenç, 2018, s. 299, 334).

2. Uluslararası Hukukta Aile Birleşimi Hakkı

Aile birleşimi hakkı, münferit bir hak yerine, özellikle aile hayatının korunmasının en etkili araçlarından biri ve diğer hakların bir sonucu olarak kabul görmektedir (Özgenç, 2018, s. 310). Dolayısıyla devletlerin göçü yönetme konusundaki egemen hakları nedeniyle aile birleşimi hakkı sınırlı bir hak olarak göçmenlere tanınmıştır. Bununla birlikte son elli yıl içinde aile birleşiminin uluslararası hukukta ilerici bir gelişme kaydettiği ve devletin, başka yerlerde aile birliği hakkından yararlanamayan yakın aile üyelerini birleştirme yükümlülüğünün yaygınlaştığı kabul edilmektedir (Jastram ve Newland, 2003, s. 576).

Ailenin ayrılmaz bir bütün olarak tüm üyeleriyle beraber yaşama hakkı konusunda ve toplumun temel birimi olarak ailenin saygı ve korumaya hak kazandığı konusunda evrensel bir fikir birliği vardır (Jastram ve Newland, 2003, s. 566). Özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, uluslararası hukukta

düzenlenen ve yargı organlarının en geniş yorumladığı hakların başında gelmektedir. Bu hak, aile birleşimi hakkının yanı sıra kişinin maddi ve manevi varlığını sürdürme ile sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını, haberleşme hürriyeti ve konut dokunulmazlığı hakkını da içeren ve aynı zamanda uhdesinde mahremiyet ilkesi, psikolojik taciz yasağı gibi hususları da barındırmaktadır (Kozan ve Gedik, 2023, s. 6).

Özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (İHEB) 12'nci maddesinde *"kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna veya haberleşmesine keyfi olarak karışılmayacağı..."* şeklinde devletlere negatif bir yükümlülük atfederek düzenlenmiştir (BM, 1948, m. 12). Benzer yaklaşım *"Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez..."* şeklinde BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (MSHUS) 17'nci maddesinde de sürdürülmüştür (BM, 1966, m. 17). İHEB, temel hak ve özgürlüklerin iç hukuka aktarılması konusunda yol gösterici belge niteliğindeyken (Demir, 2008, s. 211). MSHUS, hakların etkinlik kazanarak somutlaşması ve mekanizmalar kapsamında hukuki korumanın sağlanması amacıyla BM bünyesinde hazırlanan bağlayıcı nitelikteki sözleşmelerin başında yer almaktadır (Kocaoğlu ve Kocaoğlu, 2007, s. 116).

MSHUS'un 23'üncü maddesinde, toplumun doğal ve temel birimi olan ailenin toplum ve devlet tarafından korunması gerektiği düzenlenmektedir (BM, 1966, m. 23). Dolayısıyla sözleşmenin 17'nci maddesi devlete negatif yükümlülük; 23'üncü maddesiye Devletlerin yasal, idari veya diğer tedbirleri alma şeklinde pozitif yükümlülük getirmektedir. Ayrıca Sözleşme'nin 24'üncü maddesi, çocuğun haklarının, çocuğun kendisi veya bir ailenin üyesi olarak korunmasını özel olarak düzenlemektedir (BM, 1966, m. 17). BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 10'uncu maddesi; *"toplumun doğal ve temel birimi olan aileye, özellikle kuruluşu sırasında ve bakmakla yükümlü olduğu çocukların bakım ve eğitimlerinden sorumlu olduğu zaman diliminde mümkün olduğunca en geniş koruma ve yardımın sağlanması"* gerektiğine yer vermektedir (BM, 1966, m. 10.).

Aile birleşimi hakkı ise, birçok uluslararası insan hakları metninde şerhlerle birlikte yer alan bir haktır. Özel hayata ve aile hayatına saygı hakkına kıyasla

aile birleşimi hakkı uluslararası sözleşmelerde daha az açıkça yer almıştır (Elçin, 2016, s. 117). Devletler, kendi topraklarına kimin girebileceğini veya yerleşebileceğini kontrol etme konusundaki egemen haklarını önemli ölçüde kısıtlayabileceğini varsaydığından aile birleşimi hakkının tanınmasına karşı çıkmış ve bu karşı çıkışlar uluslararası hukuk metinlerine de yansımıştır (Cholewinski, 2002, s. 272). Fransa, Almanya ve Belçika örneklerini inceleyen Arturo John, hükümetlerin, aile birleşimi hakkının devletin topraklarına kimin giriş yapacağına ve yerleşeceğine dair egemen yetkilerini sınırlandıracak bağlayıcı bir standarda dönüşmesini istemediklerini belirtmektedir. Her ne kadar bu ülkeler II. Dünya Savaşı sonrasında aile birleşimini desteklemiş olsa da, bu tutumun temel bir hak anlayışından ziyade, dönemin demografik ve ekonomik ihtiyaçlarına dayandığı vurgulanmaktadır (John, 2003, s. 10).

BM Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 44'üncü maddesi, ailenin toplum ve devlet tarafından korunma hakkını tanımakta ve göçmen işçilerin aile birliğini korumak amacıyla gerekli önlemlerin alınmasını taraf devletlere yükümlülük olarak getirmektedir. Bu çerçevede, göçmen işçilerin eşleri veya benzer ilişkide oldukları kişilerle ve bakmakla yükümlü oldukları evlenmemiş çocuklarıyla birleşmelerine imkân tanıyacak tedbirlerin alınması öngörülmekte ve diğer aile fertlerinin de insani gerekçelerle eşit muamele görmesi konusunda taraf devletlerin olumlu istişarelerde bulunulması teşvik edilmektedir (BM, 1990, m. 44). Ayrıca, sözleşmenin taslak aşamasında ayrıntılı biçimde tartışılan bu maddenin önceki versiyonlarında, eşler ve küçük çocuklar için kapsamlı bir aile birleşimi hakkı öngörüldüğü ifade edilmelidir (BMMYK, 2005, s. 2).

Mezkûr sözleşmenin 50'nci maddesinde ise, bir göçmen işçinin ölmesi veya evliliğinin sona ermesi durumunda, işçinin aile fertlerine "aile birleşmesinin temin edilmesi ilkesi" temelinde oturma izni verilmesine "*olumlu*" yaklaşılacağı belirtilmiştir (BM, 1990, m. 50). Son olarak, belgelendirilmiş göçmen işçiler ve ailelerinin üyeleri sınır dışı edilmeye karşı ek garantilerden yararlanmaktadır (BM, 1990, m. 56). Görüleceği üzere "*gerekli önlemleri alma*", "*kolaylaştırma*" ve "*olumlu yaklaşma*" gibi terimlerle Taraf Devletleri göçü yönetme konusunda sıkıntıya düşürmeyecek yaklaşımın tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca sözleşme dilinden aile birleşiminin bir hak olarak değil,

ahlaki bir yükümlülük olarak düzenlendiği sonucu da çıkartılmaktadır (John, 2003, s. 7-9).

Yaşadıkları Ülkenin Uyuşu Olmayan Bireylerin İnsan Hakları Bildirgesi'nin 5'inci maddesinde de “*ulusal mevzuat ve gerekli izne tabi olma*” şeklinde benzer kaygının metne sirayet ettiği anlaşılmaktadır. Madde; “*Ulusal mevzuat ve gerekli izne tabi olarak, bir Devletin topraklarında yasal olarak ikamet eden bir yabancıнын eşi ve küçük veya bakmakla yükümlü olduğu çocukları, yabancıya eşlik etmeye, katılmaya ve onunla kalmaya kabul edilir.*” hükmüne havidir (BM, 1985, m. 5).

Mültecilerin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda en geniş düzenlemelere yer veren BM Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesinde aile birleşimi hakkının özel bir hak olarak tanınmadığı görülmektedir. Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünün sosyoekonomik ve kültürel haklardan ziyade kişisel ve siyasi haklara öncelik vererek insan hakları açısından taraflı bir duruş sergilemesi mültecilerin yalnızca birinci kuşak haklarla sınırlı çerçevede ele alınmasına ve uygulamada dışlanmasına yol açtığı ifade edilmektedir (Reid, 2005, s. 159; Zetter, 2007). Bununla birlikte ailelere özel koruma sağlayan hükümler mevcuttur. Bunlar arasında; mülteci çocukların dini eğitimiyle ilgili özgürlüklerine atıf yapılan 4'üncü madde, mültecilerin evliliğe bağlı haklarına saygı duymayı içeren 12'nci madde, çocukların anne-babası veya başka bir reşit mültecinin seyahat belgesine kaydolma hakkına yönelik ek paragraf 2 hükümleri mevcuttur (BM, 1951).

Diğer taraftan Sözleşmenin nihai metnini kabul eden ve mültecilerin temel hakların korunmasını oybirliğiyle onaylayan BM Mültecilerin ve Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Tam Yetkili Temsilciler Konferansı Nihai Kararındaki hükümler arasında aile birliğine ilişkin önerilerin de yer aldığı görülmektedir (Jastram ve Newland, 2003, s. 557). Tam Yetkili Temsilciler Konferansı, toplumun doğal ve temel birimi olan ailenin korunmasının mültecinin temel hakkı olduğunu belirtmekte ve mülteci ailesinin birliğinin, özellikle de aile reisinin belirli bir ülkeye kabul için gerekli koşulları yerine getirdiği durumlarda, korunmasını sağlamayı ve özellikle refakatsiz çocuklar ve kızlar olmak üzere, çocuk mültecilerin, özellikle vesayet ve evlat edinme konusunda korunmasını önermektedir (BM, 1951).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ise devletlerin çocuğun aile birliği hakkını güvence altına almasını zorunlu kılan ve tüm çocuklara aile birleşimi hakkı tanıyan ve tüm devletlerin taraf olduğu tek BM sözleşmesi konumundadır (Abram, 1995, s. 407). Sözleşmenin 4 temel ilkesi; ayırım gözetmeme (madde 2), çocuğun yüksek yararı (madde 3), yaşama ve gelişme hakkı (madde 6) ile katılım hakkıdır (madde 12). Sözleşmenin 9’uncu maddesi uyarınca Taraf Devletler, “çocuğun yüksek yararı” ilkesine aykırılık oluşmadıkça çocuğun anne-babasından ayrılmamasını güvence altına almaktadır (BM, 1989, m. 9). Ayrılık kararı verilmişse, anne-babasıyla düzenli bir surette kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına saygı gösterilmelidir. Sözleşmenin 10’uncu maddesinde ise çocuk veya anne-babası tarafından, ailenin birleşmesi amaçlarıyla yapılan bir Taraf Devlet ülkesine girme veya onu terk etme konusundaki her başvurunun Taraf Devletlerce “*olumlu, insani ve ivedi bir tutumla*” inceleneceği düzenlenmektedir (BM, 1989, m. 10).

Sözleşmenin 10’uncu maddesindeki devlet yükümlülüğünün ilk sonucu, 9’uncu maddeyle birlikte değerlendirildiğinde, devlet içinde ailelerin birliğini sağlama yükümlülüğünün devletin sınırları tarafından bölünen ailelere ilişkin eylemi de kapsamasıdır. Ayrıca, aile birleşimi çocuğa giriş izni verme konusunda karşılık gelen bir görevi gerektirebilmektedir. Çocuklar ve ebeveynlerin bu hakkın talep ve ifasında eşit statüye sahip olup her biri diğerine katılma hakkına sahip olduğu dikkat edilmesi gereken bir diğer husustur. Örneğin, refakatsiz ve ailesinden ayrılmış çocuklar söz konusu olduğunda çocuğun üstün yararını ileri sürerek sığınma buldukları ülkede aileleriyle yeniden birleşmeyi talep edebileceklerdir. Madde metninden ayrıca, çocuğun daha önce bozulmamış bir ailede yalnızca bir ebeveyniyle beraber olmasının yeterli olmayıp hakkın her iki ebeveyniyle de birlikte olmayı kapsaması gerekliliği anlaşılmaktadır. Son olarak, Devletlerin aile birleştirme taleplerini “*olumlu*” bir şekilde ele alma yükümlülüğü, olumlu eylem anlamında değerlendirilmektedir. Dünyadaki tüm devletlerin taraf olduğu Çocuk Haklarına Dair Sözleşmedeki bu formülasyonun “olumlu değerlendirmek”, “uygun önlemleri almak” veya “ulusal yasaya uygun olarak” gibi Devlet takdir yetkisine bırakılan bir yaklaşımdan çok daha güçlü olduğu ve onay lehine bir varsayım doğurduğu sonucu çıkartılmaktadır (Jastram ve Newland, 2003, s. 578).

Uluslararası hukukta aile birleşimine ilişkin en ayrıntılı hükümler uluslararası insancıl hukukta yer almaktadır. Savaş nedeniyle dağılmış ailelerin sorunlarına önemli ölçüde yer veren Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Dördüncü Cenevre Sözleşmesi bu kapsamda önemli bir yer tutmaktadır. Sözleşmenin 25'inci maddesi çatışma nedeniyle yerinden edilen ailelerin dağılmaması için iletişimin önemine vurgu yapmaktadır (BM, 1949, m. 25). Bu kapsamdaki kişilerin ailelerinin üyelerine tamamen kişisel nitelikteki haberleri iletme ve onlardan haber alma ayrıca gecikme olmaksızın yazışmalar yürütme hakkına sahiptir.

Sözleşmenin 49'uncu maddesi uyarınca ise Taraf Devletler, bireysel veya toplu zorla tahliye sırasında aynı aileden olan kişilerin ayrılmasını sağlamakla yükümlü tutulmuştur (BM, 1949, m. 49). Sözleşmenin 50'nci maddesi uyarınca da devletler çocukların kimliğinin belirlenmesi ve ebeveynliklerinin kaydedilmesini kolaylaştırmak için gerekli tüm adımları atmalıdır (BM, 1949, m. 50). Sözleşmenin 82'nci maddesi uyarınca aileler gözaltına alınması gerekirse aile üyelerinin diğer gözaltındakilerden ayrı bir şekilde aynı tesislerde barındırılması, konaklama sağlanması ve uygun bir aile hayatı sürmeleri için olanaklar sunulması gerekmektedir (BM, 1949, m. 82).

Cenevre Sözleşmelerine Ek I. Protokol'ün 74'üncü maddesi ise; Yüksek Sözleşmeci Taraflar ve çatışmanın taraflarını, silahlı çatışmalar sonucu dağılmış ailelerin yeniden birleşmesini mümkün olan her şekilde kolaylaştırma ve insani yardım kuruluşlarının çalışmalarını teşvik etmekle yükümlü tutmuştur (BM, 1977, m. 74). Görüleceği üzere uluslararası insancıl hukuk kapsamında Cenevre Sözleşmesi; gözaltı veya tahliye sırasında aile birliğini korumayı amaçlayan hükümlere ek olarak, aile iletişimi, yeniden birleşmeyi mümkün kılan aile mesajları, aile üyelerinin izlenmesi ve çocukların kaydı gibi mekanizmalar sağlamaktadır (Jastram ve Newland, 2003, s. 576).

1980'lerden itibaren, özellikle Avrupa ülkelerinde aile birleşimi hakkı, yasal göçün temel gerekçelerinden biri hâline gelmiştir. Bu gelişme, göçmenlerin çalıştıkları ülkelerde belirli koşulların varlığında, geride kalan aile üleriyle yasal yollardan birleşme imkânına sahip olmalarını beraberinde getirmiştir (BMMYK, 2005, s. 1). İlk olarak Avrupa'da aile birleşiminin Taraf Devletler açısından bir yükümlülük ve mülteciler açısından da bir hak olarak ele

alınmayıp ilke olarak ele alındığı düzenlemeler mevcuttur. Soğuk Savaş gerginlikleri kapsamında bir ilke olarak aile birleşiminin 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedinde yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansına (AGİK) katılım sağlayan Taraf Devletler, aile üyeleriyle yeniden bir araya gelmeyi arzulayan kişilerin başvurularını olumlu ve insani bir ruhla ele alacak; acil nitelikteki taleplere -hasta veya yaşlı kişiler tarafından yapılan talepler gibi- özel ilgi gösterecek ve bu alandaki başvuruları mümkün olduğunca hızlı bir şekilde ele alacaklardır (AGİK, 1975, s. 39). Ayrıca 1989 tarihli AGİK toplantısına katılan Devletler, aile birleşimi başvurularını normal uygulamada üç ay içinde karara bağlamayı kabul ederek günümüze örnek teşkil edecek bir yaklaşım sergilemişlerdir (Jastram ve Newland, 2003, s. 577).

Avrupa Birliği (AB) Temel Haklar Şartı ise göçmen çocuklara aile birleşimi hakkını garanti eden temel bağlayıcı metindir (AB, 2000). Şartın 9'uncu maddesi evlenme ve aile kurma hakkını, 7'nci maddesi özel ve aile hayatına saygı hakkını ve 24'üncü madde çocuğun haklarını ve çocuğun özellikle her iki ebeveyniyle temas kurup bu ilişkiyi sürdürme hakkını korumaktadır (AB, 2000, m.7, 9, 24). Bu nedenle, AB Üye Devletlerinin yargı yetkisi altında olan göçmen çocuklar da dâhil olmak üzere göçmenlerin aile birleşimi hakları, AB hukukunun birincil kaynak düzeyinde yer almaktadır (Bilousov, 2003, s. 27).

Bölgesel olarak Avrupa'da 22 Eylül 2003 tarihli ve 2003/86 sayılı aile birleşimi hakkıyla ilgili Avrupa Konseyi Direktifi değinilmesi gereken bir başka önemli metindir (Avrupa Konseyi, 2003). Bir Üye Devlete girmeyi ve orada ikamet etmeyi talep eden aile üyelerine ilişkin şartları tanımlayan Direktif, aileyi korumak için, aile birleşimi hakkının kullanılmasına ilişkin maddi koşulların ortak kriterler temelinde belirlenmesi gerekliliğinin bir sonucudur. Direktife göre aile birleştirme her durumda çekirdek ailenin üyeleri, yani eş ve küçük çocuklar için geçerli olmalıdır (Avrupa Konseyi, 2003, para. 9). Direktife göre aile birleşimi; kamu düzeni, güvenliği veya sağlığı gibi nedenlerle reddedilebilir (Avrupa Konseyi, 2003, m. 6). Özellikle, ciddi bir suç işlemekten hüküm giyme veya üçüncü ülke vatandaşının terörizmi destekleyen bir derneğe üye olması gibi usulüne uygun gerekçeler metinde yer almaktadır (Avrupa Konseyi, 2003, para. 14). Ayrıca aile birleşimi hakkı, özellikle kadın ve çocuk hakları açısından Üye Devletler tarafından tanınan

değerler ve ilkelere uygun şekilde uyularak kullanılmalıdır (Avrupa Konseyi, 2003, para. 11). Son olarak AGİK'te alınan karara benzer şekilde Üye Devletin yetkili makamları, aile birleşimi konusunda başvuruyu yapan kişiye, mümkün mertebe en kısa sürede ve her durumda başvurunun yapıldığı tarihten itibaren en geç dokuz ay içinde karara ilişkin yazılı bildirimde bulunmakla yükümlü tutulmuştur (Avrupa Konseyi, 2003, m. 5).

Yukarıdaki metinler incelendiğinde; özel ve aile hayatına saygı hakkının bir ev sahibi ülkede göçmenlere açıkça aile birleşimi sağlamadığı sonucu çıkmaktadır. Uluslararası sözleşmelerin aile birleşimi hakkına açıkça yer vermemesi ve uluslararası hukukta henüz bir temel hak olarak düzenlenmemesinin temel nedeni, devletlerin göçü yönetme konusundaki takdir yetkileri ve ekonomik gerekliliklere dayalı tercihleridir. Mülteci aileler her ne kadar aile birleşimi hakkını ileri sürebilse de, bu durum doğrudan ilgili devlete giriş veya ikamet hakkı kazanıldığı anlamına gelmemektedir. Dahası aile birleşiminin bir haktan ziyade “ahlaki bir yükümlülük” ve bir “ilke” olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dışında, uluslararası belgeler aile birleşimi ilkesini ve bu süreci kolaylaştırma yükümlülüğünü tanımakla birlikte, aile birleşimini açık ve uygulanabilir bir insan hakkı olarak kabul etmekten kaçınmaktadır.

3. BM İnsan Hakları Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesinin Genel Yorumlarında Mülteci Çocukların Aile Birleşim Hakkı

MSHUS'un 28'inci maddesi uyarınca Sözleşmede güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğini denetlemek amacıyla BM İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur (BM, 1966, m. 28). Komitenin 19 No.lu Genel Yorumu “Madde 23 (Aile) Ailenin Korunması, Evlenme Hakkı ve Eşlerin Eşitliği” üzerinedir (BM İnsan Hakları Komitesi, 1990). Komite hukuki belirlilik açısından devletlerin aile kurumunu nasıl tanımladığını duyurması gerektiğini ve aile kurma hakkının ilke olarak, birlikte üreme ve yaşama olanağını gerektirdiğini belirtmektedir. Komiteye göre; “*birlikte yaşama olanağı, hem iç düzeyde hem de duruma göre diğer Devletlerle işbirliği içinde, özellikle üyeleri siyasi, ekonomik veya benzeri nedenlerle ayrıldığında, ailelerin birliğini veya yeniden birleşmesini sağlamak için uygun önlemlerin benimsenmesini*” ifade etmektedir (BM İnsan Hakları Komitesi, 1990, m.

2-5). Görüleceği üzere Komite aileyi bir grup birimi olarak tanımakta aile kurumunun doğasında aile birliği hakkının ve birlikte yaşama olanağının mevcut olduğunu vurgulamaktadır. Ailenin üyeleri birlikte yaşama hakkına sahip olmasaydı, saygı duyulacak veya korunacak bir grup da olamazdı (Jastram ve Newland, 2003, s. 566).

Aile birliği hakkı, ortak bir aile hayatı hakkı veya tüm ailenin birlikte yaşama olanağına sahip olması yalnızca aileye keyfi müdahale yasağından değil aynı zamanda uluslararası hukuk uyarınca çocuklara tanınan özel aile haklarından da kaynaklanmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin uygulandığını teyit etmek amacıyla Taraf Devletleri denetlemek üzere kurulan BM Çocuk Hakları Komitesi (Committee on the Rights of the Child-UNCRC) bu bağlamda önemli bir organdır.

UNCRC'nin 14 No'lu Genel Yorumu, çocuğun üstün yararının birincil husus olarak dikkate alınması hakkına ilişkindir. Bu bağlamda Sözleşmeye atıfla *“Çocuklarla ilgili tüm eylemlerde, ister kamusal ister özel sosyal refah kurumları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılsın, çocuğun çıkarları birincil husus olacaktır.”* şeklindeki çocuğun üstün yararına yer verilmektedir (UNCRC, 2013, para. 1). Söz konusu ilkenin aile birleşimi hakkında da geçerli olduğu belirtilmektedir (UNCRC, 2013, para. 3). Komitenin Genel Yorumundaki en önemi tavsiyelerinden biri ise, çocuğun anne ve babasıyla olan ilişkilerinin göç nedeniyle kesintiye uğraması (anne ve babanın çocuksuz kalması veya çocuğun anne ve babası olmadan kalması) halinde, aile birleşimi kararlarında *“çocuğun üstün yararı”*nın değerlendirilmesinde aile birliğinin korunmasının göz önünde bulundurulması gerekliliğidir (UNCRC, 2013, para. 66).

“Çocuğun Katılım Hakkı” konulu 12 No'lu UNCRC Genel Yorumunda; iş bulma amacıyla veya mülteci olarak anne babalarıyla yabancı bir ülkeye gelen çocukların *“zor durumda”* olduğunu belirtmektedir (UNCRC, 2009, para. 123). Göçmenlik ve sığınma süreci de dâhil bu süreçte Komite çocuklara kendi dillerinde hakları ve mevcut hizmetler konusunda ilgili tüm bilgilerin verilmesi gerektiğini, işlemlerinde seslerinin duyurulması ve gerekli ağırlığın verilmesi için iletişim imkânları sunulmasını, çatışmaya sürüklenmiş çocuklara

özgü destek verilmesini ve ücretsiz bir veli veya danışman atanmasını gerekli görmektedir (UNCRC, 2009, para. 124).

Menşe ülkeleri dışında refakatsiz ve ailelerinden ayrılmış çocuklara ilişkin 6 No'lu UNCRC Genel Yorumunda; çocuğun üstün yararı için daha fazla ayrılığın gerekli olduğu durumlar haricinde bir çocuğun ebeveynlerinden kendi istekleri dışında ayrılmamasını sağlama yükümlülüğüne tam olarak saygı göstermek için, refakatsiz veya ailelerinden ayrılmış çocukların ebeveynlerine geri gönderilmesi için her türlü çabanın gösterilmesi ve çocuğun görüşlerini ifade etmesine saygı duyulması gerektiği belirtilmektedir (UNCRC, 2005, para. 79). Ayrıca menşe ülkede aile birleşiminin savunulmasının çocuğun üstün yararına uygun olmadığı, böyle bir geri dönüşün çocuğun temel insan haklarının ihlaline yol açacağı yönündeki makul risklerin dikkate alınması, geri göndermeme yükümlülüklerine uyulması, ayrılığın sonuçlarının dikkate alınması ve çocuğun hayatta kalmasının en önemli şey olduğu ve diğer haklardan yararlanabilmesi için bir ön koşul olduğu hatırlatılmaktadır (UNCRC, 2005, para. 81-83).

Köken, geçiş, varış ve dönüş ülkelerindeki uluslararası göç bağlamında çocukların insan haklarına ilişkin devlet yükümlülükleri hakkındaki UNCRC 23 (2017) sayılı ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin (Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families – CMW), 4 (2017) sayılı ortak genel yorumu değinilmesi gereken bir başka önemli belgedir. Ortak Genel Yorumda, aile birleştirme prosedürlerini içerecek şekilde çocukların haklarını olumsuz etkileyebilecek göç ve iltica prosedürlerinde gereksiz gecikmelerden kaçınmak için önlemler alınması ve işlemlerin hızlandırılması tavsiye edilmektedir (BM Ortak Genel Yorum, 2017, para. 15). Bir başka husus, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye referansla aile birleşimine ilişkin başvuruların olumlu, insani ve hızlı bir şekilde ele alınmasıdır (BM Ortak Genel Yorum, 2017, para. 32). Aile birleşimi prosedürünün reddedildiği durumlarda da çocuğa reddetme nedenleri ve çocuğun itiraz hakkı hakkında çocuk dostu ve yaşına uygun bir şekilde ayrıntılı bilgi sağlamalıdır (BM Ortak Genel Yorum, 2017, para. 36). Ortak Genel Yorumda; çocuğun ebeveynleri veya kardeşleri ile ilişkilerinin göç nedeniyle kesintiye uğraması, uluslararası göç bağlamında

çocukların belgesiz olabilecekleri veya çocukların ebeveynlerinin gözetimine alınması gibi ihtimaller de belirtilerek yönergeler geliştirmesi ve her aşamada çocuğun üstün yararının değerlendirilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır (BM Ortak Genel Yorum, 2017, para. 33-35).

BM İnsan Hakları Komitesi ve UNCRC'nin yorumları, uluslararası insan hakları metinlerindeki yaklaşımla birlikte ele alındığında, devletin göçü kontrol etme konusundaki egemenlik gücünden kaynaklı takdir yetkisinin daralmaya başladığı ifade edilmelidir. Göçün olumsuz sonuçlarını yönetmek için yapılan sınırlamalar, temel insan hakları ile uyumlu olmalı ve adil bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmalıdır (Bozdağ, 2014, s. 133). Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda çocuğun üstün yararı ilkesi gereğince aile birleşimi hakkının tanınmasına yönelik taleplerin “olumlu” karşılanmasında yarar olduğu sonucu çıkmaktadır. Benzer yaklaşımla BMMYK da, aile birleşiminin birinci öncelik olması gerektiğini ve refakatsiz çocuklara aile üyelerinin yerini bulma ve onlarla iletişim kurma konusunda yardımcı olunmasının esas olduğunu belirtmektedir (BMMYK, 1997, para. 10.5).

Bağlayıcı olmamakla birlikte aile birleşimi BMMYK Yürütme Komitesi'nin çeşitli tavsiyelerinin de merkezinde yer almaktadır. Örneğin 21 Ekim 1981 tarihli Aile Birleşimi Hakkında 24 No.lu Komite kararında; ailenin birliği ilkesinin uygulanması ve ayrılmış mülteci ailelerin birleştirilmesini sağlamak için her türlü çabanın gösterilmesi, kararların en az gecikmeyle alınması, mülteci ailelerin yerleştikleri ülkeye hızla uyum sağlamalarının teşvik edilmesi gibi tavsiyeler yer almaktadır (BMMYK Yürütme Komitesi, 1981, para. 1-9).

4. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Aile Birleşim Hakkı

AİHS'nin özel ve aile hayatına saygı hakkı başlıklı 8'inci maddesi kapsamında “Herkes, özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.” (Avrupa Konseyi, 1950, m. 8). Madde metni, aile birleşimine ilişkin açık bir hak içermese de, ister vatandaş ister göçmen olsun, aile yaşamına saygı gösterme yükümlülüğü getirmektedir (John, 2003, s. 11). Bireyler kararları sözleşmeciler devletler için bağlayıcı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) başvurarak hakkın ifasını sağlayabilirler (Avrupa Konseyi, 1950, m. 25). Sözleşmede yer alan hakları yargısal olarak korumakla sorumlu olan AİHM, 8'inci maddenin aile birleşimi hakkını

içerdiğini değerlendirmektedir (Avrupa Konseyi, 2024a). UNCRC’nin yorumlarından da faydalanan AİHM’e göre aile birliğine saygı ve ayrılık durumunda aile birleşimi, aile hayatına saygı hakkının doğal bir parçasıdır (Avrupa Konseyi, 2024b, s. 5).

El Ghatet v. İsviçre ile Jeunesse v. Hollanda kararlarında AİHM, aile birleşimi hakkını içeren davalarda en üst düzeyde korunması gereken olgunun “çocuğun çıkarları” olduğunu vurgulamıştır (AİHM, 2017, para. 46; AİHM, 2014, para. 109-118). Gül v. İsviçre kararında bir çocuğun doğum anından ve bunun gerçekleşmesinden itibaren, kendisi ile ebeveynleri arasında “aile hayatı” anlamına gelen bir bağ kurulduğunu ve istisnai durumlar haricinde göç nedeniyle ayrı düşme gibi sonraki olayların bunu bozamayacağını belirtmiştir (AİHM, 1996, para. 32).

Diğer taraftan, I.A.A. ve Diğerleri v. Birleşik Krallık kararı ile M.T. ve Diğerleri v. İsveç kararlarında da vurguladığı üzere çocuğun çıkarları uyumsuzluklarda “tek belirleyici ölçüt” olarak dikkate alınmamalıdır (AİHM, 2016, para. 46; AİHM, 2023, para. 82). Başvuranların bir Taraf Devletten yaşaması daha iyi olacak tüm çocukların o ülkeye kabul edilmesini bekleyecek şekilde çocuğun çıkarlarını bir “koz” olarak kullanmaları AİHM nezdinde karşılık bulmamaktadır. AİHM’nin yaklaşımına göre; yerel mahkemelerin yapması gereken çocuğun çıkarlarını düşüncelerinin merkezine koyması ve buna önemli bir ağırlık vermesi şeklindedir. Bununla birlikte Avrupa Konseyi bir yayınında çocuğu üstün yararı ilkesinin, aile birleşimi hakkıyla birlikte değerlendirilmesi tüm devletlerin ve devletlerin yasama, yürütüme ve yargısal kuruluşlarının sorumluluğu olduğunun altını çizmiştir. Aile birleşimiyle ilgili tüm kararlarda çocuğun üstün yararının sağlanması gerekmektedir. Yargısal makamların aile birleşimi davalarına karar verirken çocuğun üstün yararını belirlemek için bir prosedür oluşturması elzemdir. Yetkililer, olumlu veya olumsuz yöndeki kararlarının gerekçelerini sunmalı ve çocuğun üstün yararının karar sürecinde nasıl dikkate alındığını açıklamalı ve bu gerekçeleri aile birleşimi başvurusuna verilen yazılı cevapta yansıtmalıdır (Avrupa Konseyi, 2020, s. 68).

Tuquabo-Tekle ve Diğerleri v. Hollanda kararında AİHM, aile birleşimi ile ilgili önüne gelen uyumsuzluklarda çocuğun çıkarlarını değerlendirme

kıstaslarını belirlemiştir. Bu kapsamda “*ilgili çocukların koşulları, yaşları, ilgili ülke veya ülkelerdeki durumları ve ebeveynlerine ne ölçüde bağımlı oldukları*” dikkate alınarak uyuşmazlıkların karara bağlanacağı belirtilmiş ve bu yaklaşım mahkemenin sonraki kararlarında da sürdürülmüştür (AİHM, 2006, para. 44).

Jeunesse v. Hollanda kararı, Surinamlı bir annenin üç çocuğunun çıkarlarının yukarıda ifade edilen ilgili kıstaslar üzerinden değerlendirildiği önemli bir karardır (AİHM, 2014). Kararda, yerel makamların annelerine oturma izni vermeme kararında çocukların çıkarlarına yeterli ağırlık vermediği sonucuna ulaşılmıştır. AİHM kararında, başvuru sahibi anne hariç tüm aile üyelerinin Hollanda vatandaşı olduğunu ve başvuranın eşinin ve üç çocuğunun Hollanda' da birbirleriyle aile hayatlarını yaşama hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Kararda ayrıca başvuranın doğumdan itibaren Hollanda vatandaşlığına sahip olması ve Surinam'ın bağımsızlığını kazanması sonrası annenin vatandaşlığını kaybetmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Zira AİHM'e göre başvuran hiçbir zaman Hollanda vatandaşı olmamış diğer potansiyel göçmenlerin konumuyla aynı seviyede değildir. Buna ilaveten AİHM, başvuranın on altı yıldan uzun süre sabıka kaydı olmaksızın Hollanda' da bulunduğu ve ülkede güçlü ailevi, sosyal ve kültürel bağlar kurup geliştirdiğine önem atfetmiştir. Ayrıca AİHM, Devlet makamlarının tüm aileye koruma sağlayan 8'inci madde kapsamındaki yükümlülüklerine uyup uymadıklarının değerlendirilmesinde, ailenin tüm üyelerinin durumunun dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Başvuranla beraber kocasının ve yaşları küçük 3 çocuğunun Surinam'a yerleşmeleri için zorlanmalarının annenin çocuklarla ilişkisinin kopmasıyla sonuçlanacağı açıktır. Başvurucunun, kocasının ve çocuklarının Hollanda'da aile hayatlarını sürdürme konusundaki kişisel çıkarları ile Hollanda'nın göçü kontrol etme konusundaki kamu düzeni çıkarları arasında adil bir denge kurulmalıdır. AİHM, söz konusu davada adil bir denge kurulmadığını, mevcut vakadaki tüm ilgili faktörleri kümülatif olarak ele aldığı anda, başvurucunun davasının koşullarının istisnai olarak kabul edilmesi gerektiğini tespit etmiştir (AİHM, 2014, para. 100-123).

El Ghatet v. İsviçre kararında AİHM, Mısır'da yaşayan oğlu için bir İsviçre vatandaşının yaptığı aile birleşimi talebini karara bağlamıştır (AİHM, 2017).

Somut vakada AİHM, başvuranın İsviçre’de kızıyla yaşamaya devam ettiğini, başvuranın Mısır’a taşınmasını istemenin kızıdan ayrılmayı gerektireceği için mantıksız olduğunu ve başvuruların İsviçre dışında herhangi bir yerde birlikte aile hayatı yaşamlarının aşırı derecede zor olduğu sonucuna varmıştır. AİHM, Sözleşmeye taraf devletlerin uyumsuzluklarda çocuğun üstün yararını dikkate alması gerektiğini ve çocuklarla ilgili kararlarda ilgili ve yeterli gerekçeler ortaya konulmasını önemsemektedir. Çocuğun çıkarlarının gerekçelendirilmesinin merkezine yeterince yerleştirmedeği kanaatiyle AİHM, somut vakada ihlal kararı vermiştir (AİHM, 2017, para. 48-54).

AİHM benzer yaklaşımı Şen v. Hollanda kararında da sürdürmüş ve bir çiftin yurtdışına yerleşirken çocuklarından bir kısmını geride bırakan ebeveynlerin, bu çocukların menşe ülkelerinde kalıcı olarak bırakılmaları gerektiğine yönelik geri dönülemez bir karar aldıkları ve gelecekte bir aile birleşimi fikrinden vazgeçtikleri şeklindeki taraf devletlerin varsayımlarının haksız olacağına kanaat getirmiştir (AİHM, 2001). Somut vakada; ebeveynlerin uzun yıllar Hollanda’da yaşamış olması, Hollanda’da iki çocuklarının dünyaya gelmesi ve her zaman orada yaşamış olması ve vatandaşlıkları dışında Türkiye ile çok az bağlarının olması göz önünde bulundurulmuş ve en büyük kızlarının Türkiye’deki bir teyzenin bakımına bırakılsa da aile hayatı kurmanın en uygun yolunun en büyük kızın Hollanda’ya taşınarak aile birimine entegre olması gerektiği kanaatine varılmıştır (AİHM, 2001, para. 37-42). AİHM, söz konusu kararda ilk kez mevcut davanın başvuranların göç etmesinden sonra kurulan aile bağlarına uygulanmadığını belirterek ihlal kararı vermiştir. John Arturo bu yaklaşımın davanın yalnızca göç hukuku açısından incelenmeyeceği anlamına geldiğini ve dolayısıyla Devlete tanınan takdir yetkisinden daha dar bir takdir yetkisinin oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıca Şen v. Hollanda kararının AİHM içtihadında aile birleşimiyle yeni bir aşamanın başlangıcı olduğunu belirtmektedir (John, 2003, s. 30-32).

AİHM, çocuğun anne ve babasından ayrılmasını gerektirecek nitelikteki özel veya aile hayatına saygı hakkına yönelik müdahaleleri değerlendirdiği kararlarında belirli ilkeleri ön planda tutmaktadır. Özellikle çocuğun, anne ve babasının ve kamu düzeninin çıkarlarının çakıştığı aile birleşimi hakkı kapsamındaki davalarda bu çıkarlar arasında kurulması gereken

adil dengeye dikkat edilmesi ve çocuğun çıkarlarına özel önem verilmesi gerektiğini yinelemektedir. Buscemi v. İtalya (AİHM, 1999, para. 53), Saleck Bardi v. İspanya (AİHM, 2011, para. 49), R.M.S. v. İspanya (AİHM, 2013, para. 68) ile devletin aile birleşimini makul ölçüde mümkün olan en kısa sürede kolaylaştırmaya yönelik pozitif yükümlülükleri üzerine kurulu Haddad v. İspanya (AİHM, 2019, para. 51-58) kararlarında, ebeveyn ve çocuğun birbirlerinin arkadaşlığından yararlanmasının aile hayatının temel bir unsurunu oluşturduğunu ve bu tür yararlanmayı engelleyen önlemlerin Sözleşme'nin 8'inci maddesiyle korunan hakka müdahale oluşturduğu belirtilmektedir.

Strand Lobben ve Diğerleri v. Norveç kararı, aile ile ayrı düşmenin sebeplerinden biri olan bakım emri verilmesi durumunda yetkililere mümkün olan en kısa sürede aile birleşimini kolaylaştıracak önlemler alma konusunda olumlu bir görev yükleyen ve uyulması gereken insan hakları ilkelerinin belirlendiği önemli bir karardır (AİHM, 2019). AİHM ilk olarak, yukarıdaki kararlar gibi ebeveyn ve çocuğun birbirlerinin arkadaşlığından karşılıklı olarak yararlanmasının aile hayatının temel bir unsurunu oluşturduğunu ve bu tür yararlanmayı engelleyen önlemlerin özel ve aile hayatına saygı hakkına bir müdahale oluşturduğunu belirlemiştir. AİHM ayrıca bu tür bir müdahalede uyulması gereken ilkelerin; “*yasaya uygunluk (kanunilik)*”, “*meşru bir amaca dayanma*” ve zorunluluk ve orantılılık dâhil “*demokratik bir toplumda gereklilik*” olduğunu belirlemiştir (AİHM, 2019, para. 202-203). AİHM söz konusu kararında çocuğun üstün yararı ilkesinin önemini vurgulamış ve çocukların bakımı ve temas kısıtlamalarını içeren davalarda, çocuğun çıkarlarının diğer tüm hususlardan önce gelmesi gerektiğini belirtmiştir (AİHM, 2019, para. 204).

Kararda vurgulanan bir başka önemli husus, aile birliğine ve ayrılık durumunda aile birleşimine saygı gösterilmesinin, aile hayatına saygı hakkının içsel birer unsuru olduğunun hatırlatılmasıdır. Bu kapsamda aile hayatını kısıtlayan kamu bakımının (bakım emri kararı) dayatılması durumunda, yetkililerin makul ölçüde mümkün olan en kısa sürede aile birleşimini kolaylaştıracak tedbirleri alma yönünde pozitif bir görevi bulunmaktadır (AİHM, 2019, para. 205). Kararda ayrıca, ailenin özellikle uygunsuz olduğu

durumlar hariç, çocuğun çıkarları ailesiyle olan bağlarının sürdürülmesini gerektirir ve bu bağları koparmak çocuğu köklerinden koparmak anlamına gelir. Bu nedenle AİHM çocuğun sağlıklı bir ortamda gelişmesini sağlamanın da açıkça çocuğun çıkarına olduğunu belirterek “*aile bağlarının yalnızca çok istisnai durumlarda koparılabilceği ve kişisel ilişkileri korumak ve uygun olduğunda aileyi “yeniden inşa etmek” için her şeyin yapılması gerektiğini*” vurgulamaktadır (AİHM, 2019, para. 207). Karardan çıkartılacak bir diğer önemli sonuç, bir bakım emrinin koşullar izin verdiği anda durdurulması gereken “geçici bir tedbir” olarak kabul edilmesi gerektiği ve geçici bakımı uygulayan herhangi bir önlem, biyolojik ebeveynleri ve çocuğu yeniden birleştirme nihai amacıyla tutarlı olmasıdır. Bir tedbirin yeterliliği, çocuk ve beraber yaşa(ya)madığı ebeveyni arasındaki ilişkileri derinden etkileyen sonuçlara yol açacağından fazla zaman geçmemesine yani uygulanmasının hızına göre değerlendirilmelidir. Bu nedenle bakım süresinin başlangıcından itibaren yetkili makamlar üzerinde giderek artan bir güçle baskı oluşmalıdır. Dahası, “*bir ailenin üyeleri arasındaki bağlar ve başarılı bir şekilde yeniden birleşme olasılıkları, birbirlerine kolay ve düzenli erişimlerinin önüne engeller konulursa, zorunlu olarak zayıflayacaktır.*” (AİHM, 2019, para. 208).

AİHM, aile birleşimi ile ilgili uyuşmazlıklarda yerel makamların usul açısından uyması gereken ilkeleri ise, “*esneklik, hızlilik ve etkililik*” şeklinde belirtmektedir. Fransa’ya karşı açılan Mugenzi v. Fransa (AİHM, 2014, para. 62), Senigo Longue ve Diğerleri v. Fransa (AİHM, 2014, para. 75) ile Tanda-Muzinga v. Fransa (AİHM, 2014, para. 82) kararlarında AİHM, ebeveyn-çocuk ilişkisinde maddi gerçekliği tespit etmek için harcanan üç yıl ve üstü zamana dayalı gecikmeyi haksız bulmuş usul gerekliliklerinin karşılanmadığını gerekçe göstererek başvuruların aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğini tespit etmiştir. Tanda-Muzinga v. Fransa kararında AİHM ayrıca travmatik deneyimlere maruz kalmış olan başvurusunun yargılamalar sırasında karşılaştığı çok sayıda engelin biriktiğini ve davanın uzun sürmesinin başvuruyu ciddi bir depresyon durumuna soktuğunu da kaydetmiştir. Ayrıca başvurana davaya etkili bir şekilde katılma olanağı sunulmadığı ve aile bağlarını kuran kanıtları ortaya koyarken zorluk yaşatıldığı dikkate alınarak devletin başvuranın çıkarları ile göçü kontrol etme konusundaki kendi

çıkarları arasında adil bir denge kurmayı başaramadığı belirlenmiştir (AİHM, 2014, para. 78-82).

AİHM, aile birleşiminde bekleme süresine ilişkin genel ilkeyi M.A. v. Danimarka kararında belirlemiştir (AİHM, 2021). İki yılı aşan bekleme süreleri için adil denge değerlendirmesinde aile hayatına yönelik aşılmaz engellerin giderek daha fazla önem kazandığı tespitinde bulunmuştur. Somut vakada, karısı ve iki yetişkin çocuğuyla yeniden bir araya gelmesi engellenen Suriyeli bir adamın aile birleşimi verilmesi için üç yıllık bekletilme süresi 8’inci madde uyarınca aile hayatına saygı hakkını ihlal etmiştir (AİHM, 2021, para. 185-193).

Yukarıda yer alan kararlarda AİHM, mültecilerin menşe devlet ülkesinde kalmalarının makul sebeplerle beklenememesi ve varsayımların temelsiz bulunması durumlarında taraf devletlerin pozitif yükümlülükleri doğrultusunda aile birleşiminin kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır (Özgenç, 2018, s. 316). Bununla birlikte Mahkemenin yukarıdaki kararlarda belirlediği ilkeleri somut vakalara uygularken farklı tutum sergilemesi ve göçmenlerin insan haklarını korumada çekimser tutumu eleştirilere de konu olmaktadır (John, 2003, s. 22). Lawson, Strazburg Mahkemesi’nin neden “kesin çizgilerle belirlenmiş kuralları” tanımlamaktan kaçındığını sorgulamakta ve farklı kararların “öngörülebilirlik ve yasal kesinlik eksikliği” ile sonuçlandığına vurgu yapmaktadır (Lawson, 2007, s. 326).

5. Göçmen Çocukların Aile Birleşimi Hakkı

İnsan haklarını; yapılmaması gerekenler (olumsuz haklar), yapılması gerekenler (olumlu haklar), de jure (hukuki haklar) ve de facto (fiili haklar) şeklinde sınıflandıran Hynes’e göre; insan hakları idealleri ile uygulama arasında büyük bir kopukluk vardır. Örneğin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme mülteci statüsü talep eden çocuklarla ailelerinden ayrı düşmüş çocukların haklarına yer verse de uygulamada mevzuattaki özel korumaların çocukların 18’nci yaş günlerinde veya daha erken sona erdiği anlaşılmaktadır (Hynes, 2024, s. 186, 211).

Zorunlu göçmen statüsündeki çocuklar; temel hizmetlere erişim, seyahat özgürlüğü ve aile birleşimi gibi vatandaşların sahip olduğu haklardan

genellikle yoksundurlar (Fiddian-Qasmiyeh, Loescher, Long ve Sigona, 2014, s. 302). BMMYK, çocukların karşı karşıya kaldığı acil durumların, aile ve toplum yapılarının bozulmasının, mülteci göçlerine eşlik eden şiddet, hastalık ve yetersiz beslenme ile ailelerin ve yakın çevrelerinin ayrılmasının göçmen çocukların fiziksel ve psikolojik refahını derinden etkilediğini belirtmektedir (BMMYK, 1994, s. 1). BM Güvenlik Konseyi'nin 2764 (2024) sayılı kararında çocukların insan haklarının uygulamada korunamamasının nedenleri; “çocukların silahlı çatışmalara taraf olan kişilerce askere alınması ve kullanılması, devşirilmesi, öldürülmesi ve sakat bırakılması, tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimlerine maruz bırakılması, kaçırılmaları, okullara ve hastanelere yönelik saldırılar yaşanması, silahlı çatışma taraflarınca insani yardıma erişimlerinin engellenmesi gibi silahlı çatışma durumlarında çocuklara karşı işlenen insan hakları ihlalleri” şeklinde belirtilmektedir. Konsey, uluslararası insancıl hukuk, insan hakları hukuku ve mülteci hukukunu içerecek şekilde uluslararası hukukun emredici hükümleri kapsamında dünya genelinde yaşanan bu ihlallere son verilmesini ve çocukları korumak için özel önlemler alınmasını talep etmektedir (BM, 2024).

UNICEF, göçmen çocukların genellikle ailelerinden ayrılma, ihmal, şiddet ve istismar, psikolojik rahatsızlıklar, izolasyon, ayrımcılık, insan ticareti, ekonomik sömürü ve çocuk evliliği gibi ihlallere karşı çok daha savunmasız olduklarını belirtmektedir. Bu nedenle, göçmen çocukların aile birleşimi hakkı tanındıktan sonra da hedef ülkesinde uyum süreci boyunca yeterli şekilde desteklenmeleri gerekmektedir. Çünkü göçmen çocukların yaşadıkları topluluklardan diğer çocuklarla ve gençlerle etkileşim kurma fırsatları sınırlıdır ve artan toplumsal gerginliklere ve topluluklar arasındaki çatışmalara yol açma olasılığı yüksektir (UNICEF, t.y.).

Bir çocuğun anne ve babasıyla olan ilişkisinin göç nedeniyle kesintiye uğraması durumunda başvurulması gereken ilke “*çocuğun üstün yararı*”dır. Uluslararası hukuk ilkesi olarak çocuğun üstün yararı dikkate alındığında mümkün olan her yerde ailelerin bir arada bulunmalarının desteklenmesi gerekir. Bu, mevcut aile destek yapılarının güçlendirilmesini gerektirir; bu da etkili aile izleme ve yeniden birleştirme mekanizmaları anlamına gelir (Goodwin-Gill, 1995, s. 415).

Görüleceği üzere söz konusu olan aile, çocuk ve göç olgusu olduğunda göçmen çocukların aile birleşimi hakkı daha da önem kazanmakta ve konu derinleşmektedir. Bu bakış açısıyla, ailesinden ayrı düşen göçmen çocukların aile fertleriyle yeniden birleşiminin önündeki pratik, yasal ve finansal zorluklar, ayrı düşmenin neden ve sonuçları, birleşimin faydaları ve aile birleşimi hakkının pratiğe yansımaları için izlenebilecek yollar aktarılmaya çalışılacaktır.

5.1. Göçmen çocukların aileleriyle yeniden birleşimindeki zorluklar, ayrı düşmenin nedenleri ve sonuçları

BMMYK, göçmen aileleri yeniden birleştirmedeki zorlukları pratik, yasal ve finansal engeller alt başlıklarında ele almaktadır (BMMYK, t.y.). Zorluklardan başında, aile birleştirme prosedürlerinin karmaşıklığı ve mülteci ailelerin kendi dillerinde güvenilir bilgilere erişememesi gelmektedir. Çocukları uluslararası hukukta aktif bir özneye dönüştüren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocukların dinlenmesi ve kararlara katılımına vurgu yapmaktadır (BM, 1989, m. 12). Göçmen çocukların aile birleşimi gibi önemli konularda, devletlerin göçmen çocukları aileleriyle yeniden birleşme olasılıkları hakkında her zaman bilgilendirmesi konusunda pozitif bir yükümlülüğü bulunduğu belirtilmelidir (Nicholson, 2018, s. 122).

Bir diğer zorluk, bazı ülkelerin aile birleşimi hakkının gerçekleşme sürecinin başlatılabilmesi için başvuru ücreti uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bazı ülkeler de mültecilerin ailelerini geçindirme yeteneklerini göstermeleri için katı gelir gereksinimleri belirlemektedir. Bu hususta UNCRC ve CMV yetersiz mali kaynakların sıklıkla aile birleşimi hakkının kullanılmasını engellediğinin ve yeterli aile gelirinin kanıtlanmamasının birleşme prosedürlerine engel teşkil edebileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte devletler, bu çocuklara ve ebeveynlerine, kardeşlerine ve varsa yakınlarına yeterli mali destek ve çeşitli sosyal hizmetler sağlamaya teşvik edilmektedir (BM Ortak Genel Yorum, 2017, para. 38).

Kısa başvuru aralığı ve uzun bekleme süreleri diğer zorluklardır. Birçok mülteci aile kısa başvuru tarihleri nedeniyle başvuru yapamamakta; yapanlarsa uzun süre bekleyerek ailelerinden ayrı düşmektedir (BMMYK, t.y.). İki Komitenin Ortak Genel Yorumunda bu konularda önlemler alınması

ve işlemlerin hızlandırılması önerilmektedir (BM Ortak Genel Yorum, 2017, para. 15).

Aile kavramının kültürel ve ulusal farklılıklara göre değişmesi, aile birleşimi sürecinde tanım farklılıklarına bağlı zorlukları doğurabilmektedir. Genellikle aile birleşimi prosedürleri, sosyal, duygusal veya ekonomik olarak bağımlı diğer akrabaları dışlayarak yalnızca sınırlı aile üyelerini kapsamaktadır. Ayrıca göçmenler, kimlik belgeleri, pasaportlar veya doğum ve evlilik belgelerine erişim ve bunları sunma konusunda güçlük yaşayabilmektedir (Bilousov, 2003, s. 27). Gerekli belgeleri temin etmek için kendi ülkelerindeki yetkililere başvurmalarıysa, bu kişilerin zarar görme riskini artırmaktadır. Bir diğer sorunsa, büyükelçilik bulunmayan bölgelerde aile üyelerinin başvuru süreci için komşu ülkelere veya uzak bölgelere seyahat etmek zorunda kalması nedeniyle karşılaştıkları güvenlik ve maliyet riskleridir (BMMYK, t.y.).

Çocukların ailelerinden ayrı düşmesinin ve aile birleşimine ihtiyaç duymasının nedenleri farklı olabilir. Bu nedenler göçün itici faktörleri olan; sel veya kasırga gibi ani afetler veya kuraklık gibi yavaş başlayan çevresel değişikliklerle yoksulluk, açlık gibi ekonomik nedenler veya iç savaş, istikrarsızlık, çatışma gibi siyasi nedenlerle bir aradadır (International Detention Coalition, 2012, s. 20). Çocukların göçü, hem çocukların yetişkin akrabalarına eşlik ettiği yolculukları hem de çocukların tek başına yolculuk yapması gereken durumları içerir. Uluslararası çocuk göçü; ailevi, güvenlik, hayatta kalma, ekonomik fırsatlar gibi nedenlerle seyahat eden çocukları içermektedir (IOM, 2020, s. 253).

Söz konusu faktörlere dayalı olarak çocuğun anne ve babasından ayrı düşmesinin nedenleri arasında, çocuklar kazara ailelerinden ayrılmış, kaçırılmış veya yetim kalmış olması; çocuğun kaçmış veya ebeveynlerinin izniyle bağımsız bir şekilde yaşıyor olması; bazı çocukların sokağa veya suça sürüklenmiş olması; bazı çocukların başka bir yere yerleşmiş ebeveynleri tarafından menşe ülkelerinde bırakılmış olması; bazı çocukların çatışma durumlarında, çocuklar askeri alım veya ebeveynlerinin hapsedilmesi sonucunda ebeveynlerinden ayrılmış olması ve çocukların yardım görevlileri tarafından uzaklaştırılmış olması yer almaktadır. Hangi gerekçe ile olursa

olsun çocukların ailelerine yeniden kavuşmaları uluslararası hukukun en önemli ilgi alanlarından birisi haline gelmiştir (BMMYK, 1994, s. 53).

Çocukların ailelerinden ayrı düşmelerinin son derece ciddi sonuçları bulunmaktadır. Çocuk ve birincil bakım veren anne veya babanın veya çocuk ve aile üyelerinin arasında meydana gelen uzun süreli veya kalıcı kesintiler çocuğun geçim kaynaklarını kendi başına bulması gerektiğinden çocukların psiko-sosyal refahını olumsuz etkileyen bir durumdur (Bilousov, 2003, s. 27). Özellikle erken yaşta annenin kaybı, çocuğu daha yüksek bir psikolojik riske sokmaktadır. Olmayan bir ebeveyn, göçmen bir çocuk için daha az koruma ve bakım, daha az yiyecek veya gelir elde edilmesi, beceri kaybı ve iş yükü anlamına gelmektedir. Bu nedenle göçmen çocukların aile birleşimi kritik öneme sahiptir (BMMYK, 1994, s. 15-16).

5.2. Göçmen çocukların anne ve babasıyla birleşmesinin faydaları

Göçmen çocukların aile birleşiminin çok sayıda faydası bulunmaktadır. Öncelikle aile birleşimi sayesinde yukarıda zikredilen olumsuz etkilerden göçmen çocuk korunmuş olacaktır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuklar nerede olurlarsa olsunlar, her iki ebeveyniyle kişisel ilişkiler ve doğrudan temas kurma haklarından mahrum bırakılmaması gerektiğini vurgulamaktadır (BM, 1989, m. 9). Aile birleşimi hakkı sayesinde kurulacak bir aile bağı, bir çocuğun kimliğinin, duygusal istikrarının ve kültürel mirasının temelini oluşturmakta ve ayrıca çocuğa değerli bir destek ağı sağlamaktadır (Save the children, t.y.).

Bir diğer fayda, göç alan ülkelerde aile birleşiminden yararlanan ailelerin yaşam koşullarının iyileşmesi ile sosyal adaptasyon sorunların giderilmesini sağlaması ve ev sahibi topluma entegrasyonu hızlandırmasıdır (Elçin, 2017, s. 118). Nitekim Michael Walzer (1983, s. 59-62). hükümetlerin göçmenleri yalnızca kendi topraklarında yasal olarak çalışma ve ikamet eden ve ev sahibi topluma entegre olma fırsatından mahrum bırakılan sıradan insanlar olarak görülmelerine izin verilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Akt. Cholewinski, 2002, s. 272). Her ne kadar göçün güvenlik ve sosyal uyum için bir tehdit haline geldiği (bazı siyasetçiler ve medya organları tarafından) iddia edilse de çoğu kanıt göçün genel büyüme, ekonomi ve toplumda yenilik ve canlılık üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Haas, Castles ve Miller, 2022, s. 2). Küreselleşme çağında göçle beraber çeşitlilik ve ulus öteliliğin

artması çoğunlukla faydalı bir süreç olarak görülmektedir. Ayrıca Avrupa Konseyi Direktifinde (2003, m. 4) aile birleşiminin aile hayatını mümkün kılmanın gerekli bir yolu olduğu, üçüncü ülke vatandaşlarının entegrasyonunu kolaylaştırarak sosyokültürel istikrara katkı sunarak Avrupa Topluluğunun hedeflerine hizmet ettiği belirtilmektedir.

Aile birleşiminin göçün negatif etkilerini ortadan kaldırma veya zayıflatma hususuna da ayrıca değinilmelidir (Bozdağ, 2014, s. 133). Aile birleşimi, iş gücü piyasası ve konut, eğitim ve tıbbi tesisler gibi sosyal tesisler üzerinde baskı yaratabilecek bir göç meselesi olarak görülmektedir. Bu kapsamda aile birleşimiyle aile içinde tedirginlik azaldığından çalışma kapasitesi üzerinde pozitif etkileri olduğu belirtilmektedir (Cholewinski, 2002, s. 271). Psikolojik olarak bakıldığında aile birleşimi, özellikle kadınlar, çocuklar ve yaşlılar gibi savunmasız gruplar için yalnızca bir güvenlik duygusu sağlar. Ayrıca aileyle yeniden bir araya gelmek, çatışmayla ilgili travmadan etkilenen mültecilerin iyileşmesine de yardımcı olmaktadır (BMMYK, t.y.).

Son olarak aile birleşimi prosedürlerinin işletilmesi sayesinde tehlikeli göç rotalarıyla göçmenlerin yaşamlarını riske sokması engellenmiş olabilir. Bilindiği üzere düzensiz göçün artması, mültecileri tehlikeli ulaşım araçlarının kullanımından sömürü, şiddet ve kaybolma durumlarına kadar çeşitli risklere maruz bırakmaktadır (IOM, 2024, s. 8). İyi tasarlanmış mülteci aile birleştirme prosedürleri sayesinde, mültecilerin tehlikeli ve düzensiz yolculuklara başvurması ve sevdikleriyle yeniden birleşmek için hayatlarını riske atmasını önleyebilecek güvenli ve hukuki yollar devreye sokulmuş olacaktır. Bu sayede tehlike kaçakçılık ağları caydırabilir (BMMYK, t.y.).

Yukarıdaki faydalar dikkate alındığında, aile birleşiminin lehine genel bir varsayım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, bazı durumlarda aile birleşimi çocuğun en iyi yararına olmayacaktır. Bunun nedeni, geri dönüşün düşünüldüğü yerde zarar görme riski veya ebeveynlerin kendilerinin temsil ettiği riske bağlanmaktadır. Ailenin geçmişte çocuğun kaçırılmasına karışması veya gelecekte çocuğun kaçırılmasını önleyemeyecek olması örnekler arasında sayılmaktadır (Fiddian-Qasmiyeh, Loescher, Long ve Sigona, 2014, s. 174).

5.3. Aile birleşimi hakkının gerçekleşmesi için izlenebilecek yollar

Göçmen çocukların ailelerinden ayrı düşüklerinde yeniden birleşmeleri için başvurulabilecek çok sayıda yol vardır. Bunlardan ilki, hukuki mekanizmaların devreye sokulmasıdır. Bu kapsamda insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası sözleşmelerdeki hakların sözleşmeler bünyesindeki mekanizmalarla birlikte işletilmesi gerekmektedir. Bu yasal çerçeveler ve anlaşmalar bilhassa Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyle birlikte ileri sürülmelidir. Örneğin, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi gibi anlaşmalar, sınır ötesi çocuk velayeti anlaşmazlıklarını çözmek ve çocuğun çıkarlarının en üst düzeyde olmasını sağlamak için mekanizmalar sağlamaktadır (Save the children, t.y.).

Üzerinde durulması gereken bir başka husus, bir ülkenin ulusal yasal çerçevesi altında var olan devlet tarafından yönetilen bir prosedür olan aile birleşimi hakkının uygulamasının takip edilmesi gerekliliğidir. Bu çerçevede BMMYK; devletin mülteci aile birleşimi yükümlülüklerine uyumunu sürekli olarak izlemekte, mülteci durumlarının sınırlamalarına uygun esnek, koruma odaklı prosedürlerin benimsenmesini savunmakta ve ailelerin ilgili ortaklar tarafından sağlanan bilgilere ve yasal ve idari yardıma erişmesini desteklemekte ve mülteciler için destek sistemleri kurmak üzere kilit ortakları koordine etmektedir. Yani hukuki mekanizmaların yanı sıra mülteci veya çocuk hakları çalışan kurumların izleme ve raporlama fonksiyonları takip edilmelidir (BMMYK, t.y.).

İki Komitenin Ortak Genel Yorumundaki ikili, bölgesel ve uluslararası girişimlerin teşvik edilmesi bir başka önemli konu başlığıdır. Komiteler, bu girişimlerin aile birleşimini kolaylaştırmak, çocuğun üstün yararının değerlendirmesini ve belirlemesini uygulamak ve çocukların duyulma hakkını ve usulüne uygun yargılama güvencelerini garanti altına almak için önemli olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda devletler, bölgesel hükümetlerarası kuruluşlar da dâhil olmak üzere çocukların ve sivil toplum örgütlerinin bu süreçlere katılımını sağlamalıdır. Ayrıca BM Çocuk Fonu ve IOM de dâhil olmak üzere BM ajansları ve kuruluşların teknik iş birliğinden yararlanılabilir (BM Ortak Genel Yorum, 2017, para. 65).

Bazı ülkelerde uygulanan aile birleşimini destekleyici göç politikaları, çocukların başka bir ülkede bulunan ebeveynlerine katılmalarını kolaylaştırma işlevi görmektedir. Bu kapsamda çocuk dostu mekanizmaların oluşturulması da önemli bir seçenektir. Her ne kadar birçok ülkede ücretsiz hukuki danışmanlık ve yardım hizmetlerine erişim sınırlı olsa da; başvuru sahiplerine bilgi sunulması, bireysel değerlendirme yapılması, makul sürelerde karar verilmesi, kararlara karşı itiraz imkânı tanınması ve özellikle çocukların üstün yararının gözetilmesi gibi güvenceler sürece erişimi kolaylaştırmakta ve başvuru sahiplerini desteklemektedir (Avrupa Konseyi, 2020, s. 57).

Velayet uyuşmazlıklarının çözümünde izlenebilecek yöntemlerden biri, uluslararası aile arabuluculuğunun çocuğun yararını gözetken uzlaşmalar teşvik edecek şekilde kullanılmasıdır. Ayrıca bazı ülkelerde kurulan çocuk irtibat merkezleri ile görüntülü görüşme ve mesajlaşma gibi sanal iletişim araçları, farklı ülkelerde yaşayan çocuklar ile ebeveynleri arasındaki bağı sürdürmede etkili bir araç olabilir. Konsoloslukların, sınır ötesi çocuk velayeti sorunları yaşayan ailelere bilgi ve hukuki rehberlik sağlaması ve koşullar uygun olduğunda uluslararası çocuk kaçırma vakalarına müdahil olması da önem taşımaktadır (Save the children, t.y.). Öte yandan, aile birleşimi sürecinde çocuklar, genellikle çocuklarla etkili iletişim kurma yeterliliğine sahip olmayan diplomatik veya konsolosluk yetkilileriyle muhatap olabilmektedir. Bu nedenle, çocuklarla temasta bulunan kişilere çocuk dostu iletişim, uygun muamele ve çocuğun yüksek yararını gözetme konularında rehberlik ve eğitim sağlanması gerekmektedir (Avrupa Konseyi, 2020, s. 71).

SONUÇ

Uluslararası sözleşmeler ve insan hakları metinleri incelendiğinde, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının ev sahibi bir ülkede göçmenlere açıkça aile birleşimi sağlamadığı anlaşılmaktadır. Aile birleşiminin uluslararası hukukta henüz bir temel hak olarak düzenlenmemesinin temel nedeni, sözleşmelere taraf devletlerin düzensiz göçü yönetme konusunda takdir yetkisine bağlı olarak koydukları çekinceler ve ekonomik gerekliliklere dayalı tercihlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin başında Fransa, Almanya gibi ülkelerin aile birleşimini desteklemelerininse istisnai ve geçici bir dönemle sınırlı kaldığı, temel amacın göçmenlerin aile birleşimi yoluyla normal bir aile

hayatı sürme hakkına saygı duyması gerektiğine dair temel bir inanıştan ziyade geçici bir demografik ve ekonomik ihtiyaca dayandığı ortaya konulmuştur. Bu çerçevede gerek uluslararası hukuk gerekse de göç hukukuna yönelik alan yazımda devletlerin düzensiz göçü yönetme konusundaki egemen haklarına dayalı takdir yetkisine geniş surette yer verildiği görülmektedir. Her ne kadar göçmen aileler aile birleşimi hakkını bir taraf devlete karşı ileri sürse de bu sav doğrudan o devlete giriş yapma veya o ülkede ikamet izni kazanma şeklinde bir sonuç doğurmamaktadır. Dolayısıyla aile birleşiminin bir haktan ziyade “ahlaki bir yükümlülük” ve bir “ilke” olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, devletlerin çocuğun aile birliği hakkını güvence altına almasını zorunlu kılan ve tüm çocuklara aile birleşimi hakkı tanıyan ve tüm devletlerin taraf olduğu tek BM sözleşmesidir. Bu sözleşme ile birlikte, çocukların hukuk düzeninde daha iyi korunması hedeflenmiştir. Sözleşme uyarınca bir çocuk veya anne-babası tarafından, ailenin birleşmesi amacıyla yapılan bir Taraf Devlet ülkesine girme veya onu terk etme konusundaki her başvurunun Taraf Devletlerce “*olumlu, insani ve ivedi bir tutumla*” incelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Devletlerin ailelerin birliğini sağlama konusundaki bu yükümlülüğünün devletin sınırları tarafından bölünen ailelere ilişkin eylemi de kapsaması, çocuklar için en önemli güvencelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Jastram ve Newland gibi uzmanlar, devletlerin aile birleştirme taleplerini “*olumlu*” bir şekilde ele alma yükümlülüğünü olumlu eylem anlamında değerlendirilmekte ve başvuru sonucunun onay lehine bir varsayım doğurduğu sonucunu çıkartmaktadır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye ek olarak insan hakları sözleşmeleri bünyesinde kurulan komitelerin yorumları, insancıl hukuk kuralları, BMMYK Yürütme Komitesi kararları, Avrupa Konseyi Direktifleri ve AİHM kararlarıyla takdir yetkisinin çocuklar ve özellikle göçmen çocuklar söz konusu olduğunda kısıtlandığı ve devletlerin idari, hukuki ve yargısal yetkilerini kullanırken çocuğun çıkarlarını gözetmek zorunda oldukları vurgulanmaktadır. Bu savı insan haklarının gelişen ve devinen yönü de desteklemektedir. Dinamik bir alan olan insan hakları, yalnızca korunması gereken bir alan değil aynı zamanda geliştirilmesi için de devletlerin çaba sarf etmesi gereken bir hukuk düzenidir. Çocuk haklarını kapsayan insan haklarının bu yönü dikkate

alındığında devletlerin yetkilerinin çocuk lehine sınırlandırılması gerekliliği sonucu çıkmaktadır.

Çocukları ilgilendiren her karar ve eylemde çocuğun üstün yararı ilkesi esas alınmalıdır. Dolayısıyla, bir çocuğun anne ve babasıyla olan ilişkisinin göç nedeniyle kesintiye uğraması durumunda başvurulması gereken ilke “*çocuğun üstün yararı*”dır. Çocuğun üstün yararı dikkate alındığıdaysa mümkün olan her yerde ailelerin bir arada bulunmalarının desteklenmesi gerekmektedir.

Çocuğun, anne ve babasının ve kamu düzeninin çıkarlarının çakıştığı aile birleşimi hakkı kapsamındaki uyuşmazlıklarda devletlerin bu çıkarlar arasında adil bir denge kurmaya çalışması ve çocuğun çıkarlarına özel önem vermesi gerekmektedir. Devletler, esasa yönelik kararlarında “*ilgili çocukların koşulları, yaşları, ilgili ülke veya ülkelerdeki durumları ve ebeveynlerine ne ölçüde bağımlı oldukları*” hususlarını dikkate almalıdır. Usulî açısından ise “*esneklik, hızlilik ve etkililik*” unsurlarını içerecek şekilde kararlarının merkezine “çocuğun çıkarları”nı koymalıdır.

KAYNAKÇA

- Abram, EF. (2015). The Child's Right to Family Unity in International Immigration Law. *Law and Policy*, 17(4), 397-439.
- AİHM. Buscemi v. İtalya, B.N: 29569/95, K.T. 16.9.1999.
- AİHM. El Ghatet v. İsviçre, B.N: 56971/10, K.T. 8.11.2016.
- AİHM. Gül v. İsviçre, B.N: 23218/94, K.T. 19.2.1996.
- AİHM. Haddad v. İspanya, B.N: 16572/17, K.T. 18.6.2019.
- AİHM. I.A.A. ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, B.N: 25960/13, K.T. 8.3.2016.
- AİHM. Jeunesse v. Hollanda, B.N: 12738/10, K.T. 3.10.2014.
- AİHM. M.A. v. Danimarka, B.N: 6697/18, K.T. 9.9.2021.
- AİHM. M.T. ve Diğerleri v. İsveç, B.N: 22105/18, K.T. 6.3.2023.
- AİHM. Mugenzi v. Fransa, B.N: 52701/09, K.T. 10.10.2014.
- AİHM. R.M.S. v. İspanya, B.N: 28775/12, K.T. 18.9.2013.
- AİHM. Saleck Bardi v. İspanya, B.N: 66167/09, K.T. 24.8.2011.
- AİHM. Senigo Longue ve Diğerleri v. Fransa, B.N: 19113/09, K.T. 10.10.2014.
- AİHM. Strand Lobben ve Diğerleri v. Norveç, B.N: 37283/13, K.T. 10.9.2019.
- AİHM. Şen v. Hollanda, B.N: 31465/96, K.T. 21.12.2001.
- AİHM. Tanda-Muzinga v. Fransa, B.N: 2260/10, K.T. 10.10.2014.
- AİHM. Tuquabo-Tekle ve Diğerleri v. Hollanda, B.N: 60665/00, K.T. 1.3.2006.
- Avrupa Konseyi (2020). *Family Reunification For Refugee and Migrant Children, Standards and Promising Practices*. Strazburg: Avrupa Konseyi Yayını.
- Avrupa Konseyi (2024a). *Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights*. Strazburg: Avrupa Konseyi Yayını.
- Avrupa Konseyi (2024b). *Key Theme – Rights of the child Contact rights*. Strazburg: Avrupa Konseyi Yayını.
- Avrupa Konseyi Direktifi (2003). 22 Eylül 2003 tarihli ve 2003/86 sayılı karar, "Aile birleşimi hakkı".
- Bhabba, J. et al. (2016). *Children on the Move: An Urgent Human Rights and Child Protection Priority*. Boston: Harvard FXB Center for Health and Human Rights.
- Bilousov, M. (2003). *Modern Society and Science: Current Research by Young Scientists. Right to Family Reunification of Migrant Children under the European Union Law*. Karkov: Yaroslav Mudryi National Law University Yayını.
- BM Güvenlik Konseyi (2024). 20 Aralık 2024 tarih, 9823 No.lu toplantı ve 2764 (2024) sayılı karar.
- BM İnsan Hakları Komitesi (1990). 19 No.lu Genel Yorum: "Madde 23 (Aile) Ailenin Korunması, Evlenme Hakkı ve Eşlerin Eşitliği".
- BMMYK Yürütme Komitesi (1981). 21 Ekim 1981 tarihli 24 No.lu Komite Kararı: "Aile Birleşimi Hakkı".

- BMMYK (1994). *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*. Cenevre: BMMYK Yayını.
- BMMYK (1997). *Guidelines on Policies and Procedures in dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum*. Cenevre: BMMYK Yayını.
- BMMYK (2005). *Migration Papers*. Cenevre: BMMYK Yayını.
- BMMYK (2023). *Global Trends Report 2023*. Cenevre: BMMYK Yayını.
- BMMYK (t.y.). *Long-term solutions: Complementary pathways for admission to third countries*, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2025, <https://www.unhcr.org/what-we-do/build-better-futures/long-term-solutions/complementary-pathways/family-reunification>.
- Bozdağ, GG. (2014). Family Reunification as the Most Common Form of Immigration in the Member States of the EU. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9, 133-44.
- Cholewinski, R. (2002). Family Reunification and Conditions Placed on Family Members: Dismantling a Fundamental Human Rights, *European Journal of Migration and Law*, 4, 271-290.
- Demir, E. (2008). İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 209-242.
- Deniz, MB (2019). *Aile Hukuku* (1. Baskı). Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayını.
- Dottridge, M. (2012). *What Can You Do to Protect Children on the Move: A handbook to enable organisations to review how they prevent child trafficking and exploitation?* Geneva: Terre Des Homines International Federation.
- Elçin, D. (2017). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Aile İkamet İzni: Aile Hayatı Hakkı mı? Aile Birleşimi Hakkı mı?, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 30, 117-198.
- Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long K. ve Sigona, N. (2014). *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford Handbooks Online.
- Goodwin-Gill GS (1995). Unaccompanied refugee minors: The role and place of international law in the pursuit of durable solutions. *International Journal of Children's Rights*, 3, 405-416.
- Haas, H.D., Castles, S., Miller M.J. (2022). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri* (1. Baskı). Ankara: GAV Perspektif Yayınları.
- Hynes, P. (2024). *Zorunlu Göçe Giriş* (Elhan H.N., Akdeniz, E. Çev.). Ankara: Kızılay Kültür ve Sanat Yayınları.
- International Detention Coalition (2012). *Captured-Childhood*. Melbourne: International Detention Coalition Yayını.
- IOM (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı). Cenevre: IOM Yayını.
- IOM (2020). *World Migration Report 2020*. Cenevre: IOM Yayını.
- IOM (2024). *Risks and protection through the most dangerous zones along transit migration routes in Central America and Mexico*. Cenevre: IOM Yayını.

- IOM (2024). *World Migration Report 2024*. Cenevre: IOM Yayını.
- Jastram, K., Newland, K. (2003). *Family Unity and Refugee Protection*. Cambridge: Cambridge University Press.
- John, A. (2003). *Family Reunification for Migrants and Refugees: A Forgotten Human Right?* Venice: European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation.
- Kocaoğlu, M., Kocaoğlu S. (2007). İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Uluslararası Koruması. *Ankara Barosu Dergisi*, 65(3), 105-128.
- Kozan, A., Gedik, Ö. (2023). Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı Rehberi. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Lawson, R. (2017). Family Reunification Directive Court of Justice of the European Communities. *European Constitutional Law Review*, 3, 324-342.
- Nicholson, F. (2018). *The “Essential Right” to Family Unity of Refugees and Others in Need of International Protection in the Context of Family Reunification*. Cenevre: BMMYK Yayını.
- Özgenç, Z. (2018). Sığınmacıların Aile Birleşimi Hakkı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(2), 297-342.
- Reid, C. (2005). *International Law and Legal Instruments: Forced Migration Online*. Oxford: University of Oxford.
- Save the children. (t.y.), *UNCRC Article 10 and the right to family unity*, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2025, <https://www.savethechildren.org.au/about-us/save-the-childrens-charity-work/uncrc-article-10-and-the-right-to-family-unity>.
- UNCRC (2009). 12 No.lu Genel Yorum: “Çocuğun Katılım Hakkı”.
- UNCRC (2013). 14 No.lu Genel Yorum: “Çocuğun üstün yararının birincil husus olarak dikkate alınması hakkına ilişkin (madde 3, para. 1)”.
- UNCRC, CMV. (2013). 13 No.lu ve 4 No.lu Ortak Genel Yorum: “Köken, Geçiş, Varış ve Dönüş Ülkelerindeki Uluslararası Göç Bağlamında Çocukların İnsan Haklarına İlişkin Devlet Yükümlülükleri”.
- UNICEF (t.y.), *Refugee children in need of protection*, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2025, <https://www.unicef.org/turkiye/en/refugee-children-need-protection>.
- Walzer, CM (1983). *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books.
- Yazar, E. (2022). Mültecilerin İnsan Haklarının Korunmasında Anayasa Mahkemesinin Rolü. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(4), 313-350.
- Zetter, R. (2007). More Labels, Fewer Refugees: Remaking the Refugee Label in an Era of Globalization. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 172-192.